

Nils Magnussons gravsten i Östra Ryds kyrka

ANDERS CAVALLIN

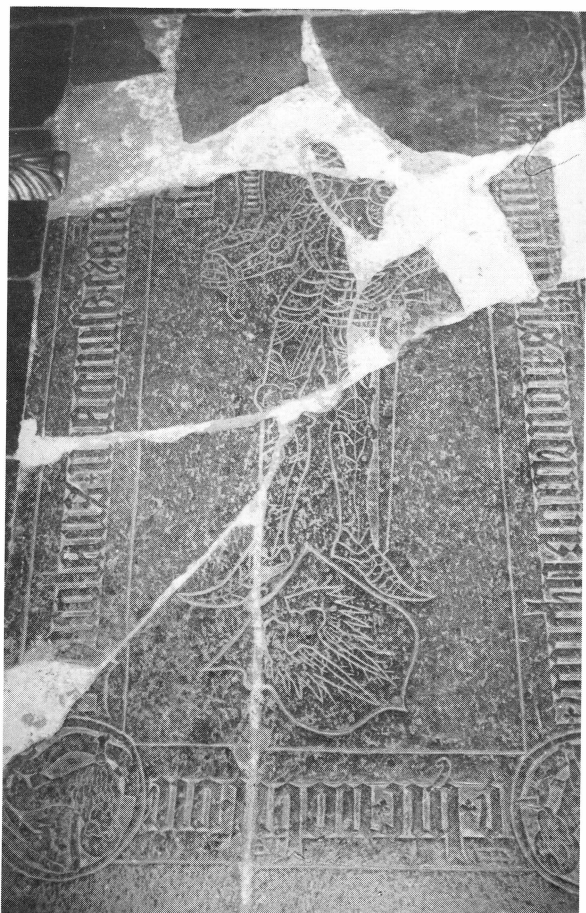
1484 begrovs adelsmannen Nils Magnusson. Ingen vet med säkerhet vem han var, men den svenska Braheätten tog honom tidigt under sina heraldiska vingars skugga, betraktade honom som släktmedlem – broder till Johanna Torkelsdotters och Magnus Laurenssons son Peder Brahe, död mellan 1505 och 1508 – och hedrade honom på flera sätt. Bl. a. flyttades hans gravsten 1835 från grankyrkan Österåker till Östra Ryds kyrka, där många Braheminnen samlats. Nära kyrkan ligger nämligen Rydboholms slott som mellan 1515 och 1930 tillhörde Braheätten, med undantag för fem år under reduktionen. 1930 utsloknade Braheätten på mansidan. Brahegravvalvet i Östra Ryds kyrka tog då emot den siste greven, Magnus, född 1849, och låstes. Nyckeln sänktes ute i viken vid Rydboholm. Officiant var Nathan Söderblom.

Uppfattningen om Nils Magnussons Brahefrändskap ger utslag så sent som 1978 i stiftsrådets skrift om Östra Ryds kyrka. Där talas om en håll över Nils Magnusson Brahe. Det må redan nu sägas att namnet Brahe icke förekommer i gravstenstexten.

Gravstenen har farit illa genom omfattande skador, bl. a. sönderslagning vid reparation för länge sedan och bristfällig hopfogning, en klart misslyckad avritning med många feltolkningar. Min redovisning av gravstenstexten är minutiös och mycket utförlig, vilket må kunna uppfattas som en demonstration för behovet av att ägna tid och omsorg åt tolkning av feltolkade eller otolkade latinska gravskrifter. Huvudresultatet av min prövning ger ett nytt datum för Nils Magnussons begravning. Därtill belyses, hoppas jag, underhållig tolkning av ord och bild, felaktigheters livskraft, ”släktideologi”, traditionens makt och andra ting av genealogiskt och historiskt intresse.

Källor till tolkningen

Två målningar från 1600-talet finns. Den ena förvaras i Östra Ryds kyrka och är avbildad här i artikeln. Denna bild är näst stenen själv det bästa

Hela gravstenen från väster. Foto: Författaren.

textvittnet. En liknande målning finns i Brahekyrkan på Visingsö. Båda är mycket likartade och den ena kan vara en kopia, kanske av samme konstnär. Båda har följande påskrift: "Denne var Gamble Herr Peder Brahe Broder på Terna åtte (= ägde) Smeby och Finnestad. Sådan ähr likstenen på hans graf i åkers kyrka i åkers Skepslag". Texten är skriven på åtta rader med obetydligt olika radindelning. Bilden från Visingsö återges i Wilhelm Nisser, *Konst och konsthantverk i Visingsborgs grevskap på Per Brahe d. y:s tid*, I. Stockholm 1931, där den kallas "Minnes-tavla över Per Brahe till Tärna".

En av målningarna från 1600-talet som avbildar gravstenen. Ur: Sveriges kyrkor, Östra Ryd, Uppland I, Stockholm 1950.

Gravstenen avbildades under tidigt 1700-tal av Johan Peringskiöld. Bilden har många gånger publicerats trots att den är mycket felaktig, bl. a. saknas språkbandet ovanför figuren, två evangelistsymboler är felvända och förväxlade och flera bokstäver är felaktiga. Den tecknade figuren är mindre lyckad, t. ex. riddarens groteska högerhand.

Beskrivning av gravhällen

Gravhällen är av rödbrun sandsten och mäter 254×148 cm. Den ligger i golvet i Brahekorets norra del i östvästlig riktning. I mittfältet avbildas en person i rustning med slagsvärd vid sidan och skölden under fötterna. Sköldemärket har två nedvända vingar med avhuggna motvända fästen. Över höger hand ringlar sig nederdelen av ett språkband vars fyra första bokstäver börjar högre upp. Latinsk kantskrift i gotiska minuskler. Hörnrundlar.

Johan Peringskiöld's teckning av gravstenen från 1700-talets början.

Östra kortsidan, där inskriftstexten på sin tid började, är illa skadad. Huvudet är borta, liksom texten och hörnrundel 1 (vi numrerar hörnrundlarna från nordost och går medsols, i den ordningen läses också texten). Märk att västra kortsidans text jämte de båda hörnrundlarna 3 och 4 icke studeras från väster. Hörnrundel 2 syns i verkligheten så mycket att man kan identifiera evangelistsymbolen, en ängel för Matteus. Nr 3

Detalj av gravstensens södra långsida från norr. Foto: Författaren.

och 4 är Lukasoxen och Markuslejonet, vända mot varandra. Hos Peringskiöld är ordningen den motsatta och djuren vända ifrån varandra, troligen ett ritningstekniskt missöde. Återstår nr 1 Johannesörnen, som finns på 1600-talsmålningarna och hos Peringskiöld. Från målningarna och i någon mån från Peringskiöld hämtas felande textpartier.

Textgenomgång

Som ordskillnadstecken står ett litet kors (+). Ovanför den centrala bokstavsramen ses förutom överskjutande staplar förkortningstecken i form av små avlånga fyrsidigar. Vissa korttecken förekommer i ramen. Latinska bokstavssiffror, ensamma eller i grupp, markeras med ring ovanför.

Östra kortsidan. Texten är praktiskt taget helt borta på stenen och får därför sökas i avbildningarna. **Ano + dni + m + cd = An(n)o d(omi)ni mcd = 'i Herrens år 1400'**. Peringskiöld har missat c i **cd** och istället läst **md** = 1500. Gravskriften är av klar 1400-talstyp liksom bildens vapenskiöld.

Södra långsidan mellan ängel och ox. Århundralets tiotal och ental följer: **lxxxiiii** = 84, alltså 1484. Fr. o. m. tredje **x** och ett gott stycke framåt, i runt tal tre dm, är textramen påtagligt snedvriden och texten på slutet ytterst svår att läsa. Vid hopfogningsarbete har detta stycke fått en olycklig placering och bitar har försvunnit. Förutom andra skador har stenen spruckit i flera delar och man har lagat och lappat med bruk.

När textramen efter snedsteget åter löper rakt, läses med fullständig visshet bokstäverna **kl**s, med ett förkortningstecken på vardera sidan av övre delen av 1. Detta har icke förut observerats. Det läses och utskrivs **k(a)l(enda)s**, akkusativform av latinets **Kalendae**, med uråldrigt K. Så hette i romarnas kalender månadens första dag, och med räkning bakåt angav man dag i föregående månad ända till dess nästa huvuddag, **Idus**, den 13:e eller 15:e. Romarna hade ännu en huvuddag, **Nonae**, den 5:e eller 7:e. Våra förfäder fortsatte länge med att räkna romerskt i skrift, framför allt latinsk sådan.

Dagen före en månads första dag hette **pridie Kalendas**. Efter **kl**s står **nouembr(es)**, och dagen före den 1 november, dvs. den 31 oktober, hette **pridie Kalendas nouembres**.

Kan ett **pridie** konstateras i vår text? Enligt min övertygelse ja. Jag är säker på att **p** efter årtalet med dess efterföljande ordskillnadskors. Av de övriga snedvridna och stympade tecknen kan urskiljas ett eller två **i** och möjligen resterna av ett **d**, vilket ger ett **pridie** i förkortning. Detta skulle kunna utskrivas så här: **p(r)idi(e)**. Hela partiet fr. o. m. **p** t. o. m. **kl**s återger Peringskiöld med **uin** och 1600-talsmålningarna med **uintils**. Sveriges kyrkor och Gardell har istället det lika omöjliga **quintus** och anger som datum 5/11.

Södra långsidans text slutar med **sepult** plus en liten fyrkant med svans, vanligt korttecken för bl. a. slutstavelsen **us**. Krumeluren kallas ibland "komet". Allra sist syns ett kors.

Jag föregriper västra kortsidans första bokstav **e** med förkortningstecken = **est**, som hör nära ihop med **sepultus: sepultus est** = 'begrovs'. Då får vi från början räknat följande betydelse: 'I Herrens år 1484 den 31 oktober begrovs ..'

Västra kortsidan mellan oxen och lejon. Efter **e(st)** kommer + **hic** + **nobil(is)** + **uir** = 'här adelsmannen'.

Norra långsidan mellan lejon och försvunnen örn. Omedelbart efter hörnrundeln syns ett ordskillnadskors och rester av ett ganska stort **n** och **icolaus**. Nicolaus är en latiniserad form av det grekiska Nikolaos. Den vanligaste svenska formen är Nils. Vidare ett kors och **magnuss** jämte korttecken som liknar en trea = **magnusson**. En sådan skrivning tedde sig kanske passande i en latinsk text. Att Gardell, såsom framgår av hans textversion, inte observerade de vanliga korttecknen "tre" och "komet", har sin förklaring i att han inte undersökte själva stenen utan litade till Peringskiöld.

Vi har alltså fått veta att adelsmannen Nils Magnusson begravdes under stenen i Österåkers kyrka 31/10 1484. Den dagen var en söndag. Måndagen den 1 no-

vember firades Alla helgons, Omnium Sanctorum, stora fest. Söndagen innan bör ha varit en lämplig dag för begravningen.

Så skall Nils själ vila i frid. Efter ordskillnadskors följer ett **c** (möjligen kan också urskiljas ett förkortningstecken ovanför) och "kometen", sammanlagt = **cuius**, genitiv singularis av relativt pronomen: 'vars'. (Sveriges kyrkor och Gardell anger **ce** respektive **c**.) Därpå kors och **aia** med stort förkortningstecken = **anima** = 'själ'. Sedan finns ingenting kvar av den raden på den skadade stenen. 1600-talsmålningarna visar **rquesct** med respektive utan förkortningstecken = **requiescat** = 'må vila'. Peringskiöld visar **rq**. Mellan stenens **aia** och beräknat utrymme för hörnrundel 1 finns det lagom plats för + **rquesct**. + **in pace**, 'i frid', har fått en särskild liten rad undertill. På stenen inträder skada efter + **i** jämte första hälften av ett **n**. 1600-talsmålningarna har **in pace** och Peringskiöld + **in** + **pace** +. Alltså: 'vars själ må vila i frid'.

Språkbandet. På stenen står **mise** före skadan. På den ena av 1600-talsmålningarna är hela språkbandstexten koncentrerad till ett kort band över huvudet: **miserere mei deus**, 'Förbarma dig över mig, Gud'. På den andra är språkbandet litet längre.

Kantskriften i löpande följd

Klammer kring sådant som hämtats från andra textvittnen och parentes kring "bortförkortade" textdelar. Snedstreck markerar radbyte.

[**An(n)o d(omi)ni mcd**] / **lxxxiii p(r)idi(e) k(a)l(enda)s nouembr(es) sepultus / e(st) hic nobil(is) uir / nicolaus magnusson c(ui)us a(n)i(m)a [r(e)q(ui)esc(a)t] / in [pace]**

'I Herrens år 14/84 dagen före den 1 november begravd/es här adelsmannen / Nils Magnusson, vars själ må vila / i frid.'

Genealogisk betraktelse

Vi går tillbaka till den danska ätten Brahe, närmare bestämt till väpnaren Peder Brahe, död 1390 enligt en gravsten i Herrevadskloster. Från Peder Brahes son Axel härstammade en rikt förgrenad och mäktig släkt med utbredning huvudsakligen i Skåne. En sonsonsonson till Axel var Tycho Brahe, död 1601, och en syster till Tycho var släktforskaren Sophie Brahe. Den danska ätten Brahe utslocknade 1786 men kom igen 1788 genom anknytning till ätten Bille under namnet Bille-Brahe. Den-na ätt lever ännu.

Gamle Peders son Torkel vederfors ett även ur maskulin genealogisk synpunkt bittert öde. Med sin första hustru Aleta Clausdotter (Dume), död 1406 enligt nyssnämnda gravsten, fick han fyra söner och en dotter

Johanna. Dessa söner dog alla år 1416 enligt en gravsten i Skummeslövs kyrka. I nästa äktenskap, med riddaren Jöns Eskilssons dotter Märta, fick han fyra döttrar, som giftes in i förnåma släkter. I sin Slegtebog 1626 far Sophie Brahe mycket vilse i fråga om Torkel Brahes äktenskap.

Johanna Torkelsdotter gifte sig 1423 med det svenska riksrådet Knut Karlsson (Örnfot), som dog 1436 eller 1437. 1439 eller 1440 gifte hon om sig med Magnus Laurensso (två vingar, död mellan 1451 och 1456, av numera okänd härkomst). Tidigare har han kopplats till Plata-ätten och Finsta-ätten, bl. a. på grund av likartade vapen. Sophie Brahe nämner Magnus Laurensso upprepade gånger, men i de flesta fallen står Plata skrivet efter radering.

Johannas och Magnus' son Peder övertog modernens namnet eller kanske snarare morfarsfar Peder Brahes hela namn men behöll faderns vapen. Enligt en anteckning av annan hand i Sophie Brahes Slegtebog var detta ett villkor för giftermålet mellan Johanna och Magnus (att uppfyllas i händelse av manlig avkomma). Sonen Peder Brahe blev den svenska ätten Brahes stamfader och Johanna dess stammoder. Peders son Joakim var gift med Gustav Vasas syster Margareta och miste huvudet vid Stockholms blodbad. Med Joakims son Per Brahe d. ä. upphöjdes ätten i grevligt stånd vid Erik XIV:s kröning år 1561. Vapensköldens två vingar vändes nu uppåt.

Tidigt figurerar Nils Magnusson och hans gravsten i släktutredningar. Det förekommer uppgifter om att han var helbroder till Peder. Både den äldre och den yngre Per Brahe satte i gång stora släktundersökningar och samlade minnen för fullt. I Personhistorisk tidskrift 1983, "Föreställningarna om den heliga Birgittas släkt Traditioner och konstruktioner", ger Jan Liedgren en utomordentlig inblick i hur både kungahus och högadel, icke att förglömma Gustav Vasas systerson Per Brahe d. ä., t. o. m. genom rena manipulationer sökte upprätta släktsamband med den fina Finstaätten. Braharna riktade uppmärksamheten på Nils Magnusson som son till Magnus Laurensso, och det blev en hjärtesak att få honom manifesterad och ärad som tidig släktmedlem. På sköldemärket var ju inte att taga fel!

Nils Magnussons person är ej dokumentariskt belagd, men han kan ha varit son till Magnus Laurensso. Trots många andra vägar att gå finner jag det tänkbart att Nils var son till Magnus i ett tidigare äktenskap.

Johanna, gift första gången 1423, och Magnus, död mellan 1451 och 1456, var ingalunda i första sin ungdom när de gifte sig 1439 eller 1440. Magnus kan ha hunnit överleva en första hustru, liksom Johanna överlevde sin förste make. Med nöje skulle jag hälsa Nils Magnusson som halvbror till Peder Brahe, bl. a. med tanke på Peders ättenamn.

Litteratur

- Brahe, Sophie, Slegtebog, Ny utskrift Helsingør 1626 (första versionen 1600), Handskrift LUB.
- Cavallin, Anders, Tre stenar och en kalk, Ale 2/1978.
- Cavallin, Anders, Kalk med konsekvenser, Ale 1/1984.
- Gardell, Sölve, Gravmonument från Sveriges medeltid I–II, Göteborg 1945–1946.
- Liedgren, Jan, Föreställningarna om den heliga Birgittas släkt Traditioner och konstruktioner, Personhistorisk tidskrift 79, 1983.
- von Platen, Philip, Den från Rügen härstammande ätten von Platens äldre historia i kort översikt, Ystad 1940.
- Raneke, Jan, Svenska Medeltidsvapen I–II, III, Lund 1982, 1985.
- Sveriges Kyrkor, Uppland I, 1950.
- Östra Ryds kyrka, Upplands kyrkor – 176, Strängnäs 1978.